

Hellittämätön tutkija ja tieteen matkamies

Sata vuotta Lauri Kettusen syntymästä

SEPPO SUHONEN

Lauri Einari Kettunen syntyi maanviljelijän poikana Joroisissa 10. syyskuuta 1885. Hänen suomen ja sukukielten, kansanrunouden, historian ja fonetiikan opintonsa sujuivat ripeästi, filosofian kandidaatiksi kolmessa ja tohtoriksi kahdeksassa vuodessa v. 1913. Seuraavana vuonna hän oli jo suomen kielen dosentti, sitten itämerensuomalaisten kielten varsinainen professori Tarton yliopistossa 1919—25, Helsingin yliopiston suomalaisen filologian vt. apulainen 1925—29, itämerensuomalaisten kielten kiinteä ylimääräinen professori 1929—38 ja viron ja sen lähisukukielten professori 1938—53. Hänen toimintansa, kuten monen muun tuonaikaisen tiedemiehen, liittyi läheisesti Kotikielen Seuraan ja Virittäjään: hän avusti Virittäjää vuosina 1906—62 yhteensä 153 kirjoituksella, oli lehden toimituksen jäsenenä 1908—29 ja Kotikielen Seuran esimiehenä 1924—30 ja 1938—46. Seuran kunniajäseneksi hänet kutsuttiin 1946. Hän kuoli 1963.

Lauri Kettunen aloitti tutkimustyönsä jo ylioppilaana, kun hän kesällä 1906 keräsi kuukauden ajan Juvan pitäjän sanastoa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaattina, teki seuraavana kesänä kaksikuukautisen tutkimusmatkan Skandinavian metsäsuomalaisten luo ja vielä talvella 1908 kävi Verm-lannissa täydentämässä muistiinpanojaan. Sen jälkeen seurasikin neljättä vuosikymmentä jokseenkin joka vuosi tutkimusmatka toistaan. 1930-luvun loppuun mennessä Kettunen oli ollut tutkimusmatkoilla yhteensä noin kuusi vuotta. Tästä ajasta hän keräsi suomea, viroa ja liiviä kutakin noin puolitoista vuotta, vepsää yhdeksän, vatjaa neljä ja karjalaa kolme kuukautta. Tähän aikaan ei ole otettu mukaan Unkarin-vuosia. Tällainen kenttätöissä vietetty pitkä aika tuo mieleen lähinnä Artturi Kanniston, joka muuten väsymättömänä innoittajana vaikutti ratkaisevasti Kettusen joidenkin laajimpien teosten syntyyn ja jonka muistolle Kettunen on omistanut vepsän murteiden lauseopillisen tutkimuksensa. On kyllä fennougristeja, jotka ovat uhranneet suu-remmankin osan elämästään yksittäisten kielten aineiston keruuseen, mutta Lauri Kettusen kaikkiin itämerensuomalaisiin kieliin kohdistuneen kenttätöiden laajuus on edelleen ylittämätön.

Lauri Kettunen haastattelemassa liiviläistä kielenopasta 1930-luvun alussa. Valokuva Museoviraston.

Lauri Kettunen oli monessa suhteessa poikkeuksellinen tutkija. Hän kykeni harvinaisen nopeasti hyödyntämään keräämänsä materiaalin sekä varsinaisissa tutkimuksissaan että ainesjulkaisuissaan. Luovimmalla kaudellaan 1930-luvun loppuun mennessä hän julkaisi 28 monografiaa, jotka käsittivät n. 5 400 sivua, sekä lähes kaksisataa artikkelia, joista kertyy tuhatkunta sivua. Tämän jälkeen hän julkaisi vielä seitsemän tieteellistä monografiaa, runsaasti artikkeleita, muistelmia ja kaunokirjallisia töitä; muutamat aiemmat teokset ilmestyivät uusina painoksina.

Lauri Kettusen tieteellisessä tuotannossa voidaan erottaa useita lohkoja. Hän oli ennen kaikkea äännehistorioitsija. Tuolloisen fennistiikan ja fennougristiikan tärkeisiin tavoitteisiin kuului suomen ja sen sukukielten perusteellinen äänneopillinen tutkiminen, sillä Setälän meikäläiseen kielitieteeseen tuoma hermannpaulilainen äännehistoria edusti lingvistiikan silloista avantgardea. Tästä tutkimussuunnasta Kettunenkin löysi lujan lähtökohdan tutkimustyöhönsä. Hänen ensimmäinen teoksensa oli 24-vuotiaana julkaistu »Descendentis-äännehistoriallinen katsaus keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen» (1909). Sitä seurasivat nopeasti v. 1912 väitöskirja »Lautgeschichtli-

che darstellung über den vokalismus des kodaferschen dialekts, mit berücksichtigung anderer estnischer mundarten» ja seuraavana vuonna sen jatko-osa, joka käsitteli Kodaveren murteen konsonantistoa. Kohta oli vuorossa »Vatjan kielen äännehistoria» (1915; toinen, uusittu painos 1930). Äännehistorian hengessä on laadittu myös oppikirja »Viron ja suomen eroavaisuudet» (1916; täydennettynä »Oppikirja eestin ja suomen eroavaisuuksista» 1926). Pian valmistui myös »Viron kielen äännehistorian pääpiirteet» (1917; toinen painos »Eestin kielen äännehistoria» 1928 ja 3. p. 1962). Sama näkökulma laajeni toisiin kieliin, kun ilmestyivät »Lõunavepsa häälik-ajalugu I: konsonandid» ja sen vokaalista käsittelevä jatko-osa (1922). Itse asiassa suomen murteiden äännehistoria on »Suomen murteet II: murrealueet» (1930). Liivin kielen sanakirjaan (1938) sisältyy äännehistoriallinen johdanto. Tekijänsä äännehistoriallisten tutkimusten synteesi on »Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet» (1960).

Niin ikään äänneopillisia kysymyksiä käsittelevät monet Kettusen tutkielmista. Artikkelissaan »Astevaihtelusta länsisuomalaisissa kielissä» hän esitti kriittisiä näkökohtia E. N. Setälän astevaihteluteoriasta, jonka ulottuvuutta tämä oli asteittain laajentanut (1890—91, 1896 ja 1914). Useat Kettusen tällöin esittämistä havainnoista ovat osoittautuneet oikeiksi. Niinpä *ims.* kielten *ks*, *ps*, *tk* ja *ts* eivät ole olleet vaihtelussa spirantillisten yhtymien kanssa, konsonanttien geminaatio ja muodot *paan*, *meen* eivät ole todisteita suomalais-ugrilais-samojedilaisesta astevaihtelusta eikä myöskään voida puhua vokaalien astevaihtelusta. Käsitellessään tätä kysymystä *teeri*-sanana osalta Virittäjässä 1928 hän toteaa, ettei ole esitetty mitään todisteita *tetri*: *tedren-suhteesta eikä yleensääkään tavunloppuisten konsonanttien paradigmaattisesta astevaihtelusta. Vepsän ja liivin hän katsoi olleen alkuaankin astevaihteluttomia; tästä sukeutui varsinkin vepsän osalta monipolvinen tieteellinen väittely, eikä asia ole vielääkään loppuun käsitelty. Tässä yhteydessä tutkija esitti eräitä muitakin yhäti huomionarvoisia näkökohtia: »Yliopistollisen opetuksen yhtenäisyys on kylläkin asia, jonka hyväksi mielellään uhraa yhtä ja toista yleisestä suunnasta poikkeavista mielipiteistään, mutta auktoriteettiusko ja ennakkoluuloihin pakoittautuminen ei ole enemmän vapaan opiskelun kuin tieteellisen työskenteilyn arvoa vastaava.» Myöhemminkin Kettunen vastusti astevaihtelun liiallista laajentamista. Kirjoituksessaan »Liiallisia astevaihtelutapauksia» (Vir. 1920) hän Heikki Ojansuuta polemikoiden on varsin vakuuttunut siitä, että toisen ja kolmannen tavun rajaisesta astevaihtelusta ei ole mitään todisteita. Geminaation myöhäsyntyisyyttä Kettunen todistelee voimakkaasti kirjoituksessaan »Eräitä erimielisyyksiä tietemme kysymyksissä» (Vir. 1926) vastoin Setälän ja joidenkin toisten käsityksiä. Tämän kirjoituksen johdosta sukeutui väittely kirjoittajan ja Niilo Ikolan kesken. Laajahko on tutkielma »Suomen *ts:n* astevaihtelusta» (1933).

Kettunen oli panemassa vireille keskustelua myös toisesta äänneopin keskeiskysymyksestä, nimittäin vokaaliharmoniasta. Hän päätyi käsitykseen, ettei vepsässä ja liivissä ole alkuaan ollutkaan vokaalisointua, joskaan hän ei esitä tätä suoranaista väitteenä (Vir. 1926). Viron vokaalisointukysymyksiä hän käsitteli Virittäjässä 1931. Kirjoituksessaan »Vepsän vokaalisoinnun iästä» (Vir. 1935) Kettunen suhtautui kriittisesti Lauri Postin saman vuoden Virittäjässä esittämään käsitykseen, että vepsässä on alkuaan vallinnut vokaalisointu, joka on sittemmin venäjän vaikutuksesta hävinnyt. Muihinkin äänneopillisiin väittelyihin Kettunen osallistui, mm. keskusteluun kantasuomen keskivokaaleista 1940-luvulla.

Lauri Kettunen oli merkittävä sanakirjojen tekijä. Jo 1917 ilmestyi »Viro-lais-suomalainen sanakirja», joka myytiin pian loppuun. Täydennetty ja samalla lyhennetty laitos »Eestiläis-suomalainen taskusanakirja» tuli julki 1931. Laajempi »Eestiläis-suomalainen sanakirja» ilmestyi 1958. Kaikkein merkittävin Kettusen sanakirjatöistä ja samalla tekijänsä tärkeimpiä tieteellisiä saavutuksia oli suuri »Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung» (1938). Tämä kielen kaikkien murteiden sanastoa sisältävä ja myös vanhan Sjögrenin—Wiedemannin sanakirjan huomioon ottava teos on pysynyt liivin kielen parhaana leksikkona. Kettusen vepsän kielen sanastoaineokset julkaistaan Reino Peltolan laatimassa vepsän sanakirjassa. Itävaltalaisen Mahun murteen sanasto odottaa painokuntoon muokattuna julkaisemista. Tutkijalla oli haaveena saada aikaan myös vatjan ja inkeroisalueen vertaileva sanakirja sekä itämerensuomalaisten kielten etymologinen sanakirja, mutta aika ei riittänyt näiden suurten suunnitelmien toteuttamiseen.

Kettunen joutui jo nuoruudessaan toimimaan äidinkiellensä opettajana mm. Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa (1925—35) ja viron kielen akateemisena opettajana Tartossa. Tämän vuoksi hän tunsi käytännön tarvetta oppikirjojen tekoon. Näihin kuuluvat »Viron ja suomen eroavaisuudet» (1916; täydennettynä »Oppikirja eestin ja suomen eroavaisuuksista» 1926). Virolaisille tarkoitettu »Soome keele õpiraamat» oli vuorossa 1920. Tartossa valmistunut lauseopin esitys »Lauseliikmed eesti keeles» (1924) oli tuolloin tarpeellinen yliopisto-opetuksen apuneuvo, ja myös mainittu »Virolais-suomalainen sanakirja» syntyi opetuksen tarpeisiin. Mahdollisesti opetusta silmällä pitäen on laadittu myös »Untersuchung über die livische sprache I: phonetische einführung, sprachproben» (1925). Kettusen keräämiä karjalan kielen aineksia sisältyy Juho Kujolan toimittamaan »Karjalan kielen oppaaseen». Kettunen laati myös kansakoulun kieliopin »Kirjakielen alkeet I, II» (1927) yhdessä Arvi Sipolan kanssa, ja siitä otettiin useita painoksia. »Eestin kielen oppikirja oppikouluja ja seminaareja varten» (1928) oli pitkään käytössä yliopistollisena oppikirjanakin. Suosittu oli »Suomen kielioppi oppikouluille ja seminaareille» (1934; kolmannesta, uudistetusta painoksesta alkaen tekijänä myös

Martti Vaula).

Voi kysyä, tutkiko Kettunen äännehistorian ohella enemmän muoto- vai lauseoppia. Äännehistoriahan on jo sinänsä paljolti muoto-opin historiaa, ja jo varhain Kettusta kiinnostivat morfologian erilliskysymykset, kuten osoittavat mm. kirjoitukset »Passivin tunnuksesta» (Vir. 1915), joka synnytti myös keskustelua, »Miten eteläviron aktivin indik. preesensin päätteetön yks. 3. persona käsitettävä» (Vir. 1914), »*sti-lõpuliste adverbide algupära*» ja »Translatiivi *st-lopust*» (Eesti Keel 1922). Lauseopin puolella on muistettava jo mainittu viroa koskeva »Lauseliikmed» ja varsinkin laaja »Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus» (1943), joka edelleen kuuluu itämerensuomalaisten kielten vertailevan lauseopillisen tutkimuksen perusteoksiin. Lauseopin piiriin kuuluu myös tutkielma »Über die Wortfolge im Finnischen und Urfinnischen» (1953), jonka kärki kuitenkin suuntautuu oikeakielisyysskysymyksiin.

Etymologia kuului Lauri Kettusen keskeisimpiin kiinnostuksen kohteisiin. Liivin sanakirja on samalla tämän kielen merkittävä etymologinen sanakirja. Laajin tämän tutkimusalueen monografia Kettusen tuotannossa on yli 400-sivuinen »Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen» (1955), joka perustuu pääosin M. J. Eisenin keräyttämään nimikokoelmaan. Tämä teos antaa hyvän yleiskuvan Viron paikannimien johdinaineksista. Tekijän lukuisissa artikkeleissaan etymologisesti käsittelemistä sanoista mainittakoon viron *varrud* 'ristiäiset' ja Narvan kaupungin nimi (Eesti Kirjandus 1920), *nüüd ja kurat* (Eesti Keel 1923 ja 1927), suomen *käräjät*, *höyste*, *reitti* ja *hotu*, *kimalainen*, *hilkku* ja *hilkka*, *huovata*, *mykkä* (Vir. 1933, 1944, 1955, 1957, 1958, 1961, 1962) ja eräät liivin sanat (Vir. 1934). Myös laajoihin matkamuiselmiin sisältyy monia sanojen alkuperää ja merkityksenkehitystä koskevia pohdintoja.

Tärkeimpiä ja työmäärältään hämmästyttävimpiä Kettusen saavutuksia on »Suomen murteet III A: murrekartasto». Tämä 213 karttalehteä sisältävä atlas on edelleenkin ainoa yhtenäinen julkaistu kielemme murrekartasto ja eräistä puutteistaan huolimatta jatkuvasti käyttökelpoinen. Tekijä keräsi aineistoa tätä kartastoa ja samalla kielennäytteitä varten yhdeksän vuoden aikana sadoista pitäjistä. Herätteitä murreatlastukseensa hän lienee saanut Tartossa Andrus Saarestelta, joka muuten oli saanut alkuvirikkeen omaan kartografiseen työhönsä Helsingin yliopistossa tutustuttuaan Charles Ballyn teokseen »*Traité de stylistique française*»; Saaresten mallina oli myös Gilliéronin ja Edmontin »*Atlas linguistique de la France*».

Erittäin merkittävä on Lauri Kettusen toiminta viron ja myös suomen kielen muotoutumisvaiheessa, kun kielen uudistusliikkeen kiihkeimmät vuodet osuivat 1910-luvun alkupuolelle ja sen jälkimainingit kävivät korkeina vielä Kettusen Tarton-vuosina. Kielen uudistusliikettä Kettunen teki Suomessa

tunnetuksi jo aiemmin kirjoituksessaan »Viron kirjakielen uudistus» (Suomalainen Suomi 1916). Hän myös avusti virolaista Keeleline Kuukiri -aikakauslehteä, joka ilmestyi vuosina 1915—17, ja Eesti Kirjandus -lehdessä hän julkaisi kirjoituksen illatiivityypistä *meelde, juurde*. Varsinaiseen kielenhuoltotyöhön Kettunen kävi sitten käsiksi vuodesta 1919 alkaen saatuaan nimityksen Tarton yliopiston professoriksi. Huomattavin hänen käytännön kielenviljelyyn liittyvistä töistään oli »Arvustavad märkused keeleuudendusnõuete puhul» (1919), jolla oli suuntaa antava merkitys naapurimaamme kirjakielen kehitykselle aivan kuten Lauseliikmed-teoksella viron lauseopin muotoutumiselle. Monella muullakin tavalla Kettunen vaikutti aktiivisesti kielenkehitykseen. Hän julkaisi kielenhuoltoa koskevia artikkeleita Eesti Kirjandus ja Eesti Keel -lehdissä sekä osallistui Emakeele Seltsin kielivaliokunnan ja oikeakielisyysanakirjan 2. painoksen valmistelutoimikunnan työhön. Kuten Tiiu Ereht on todennut, Lauri Kettunen oli viron kielenhuollon kysymyksissä todella asiantuntija. Hän tähdensi kirjakielen perinteiden merkitystä ja vaikutti näin hillitsevästi Aavikin lähes yltiöpäiseen kielenuudistukseen. Hänelle oli tärkeä myös tarkoituksenmukaisuuden periaate, sekä viestinnällinen että pedagoginen tarkoituksenmukaisuus. Edelleen hän noudatti kieliopillis-loogista periaatetta ja otti huomioon kirjakielen yleiset kehitystendenssit ja kansan-kielisyys. Kettusta voidaan pitää viron kielenhuollon perustajana.

Myös suomen kielen huoltoa kohtaan Lauri Kettunen tunsikin jo varhain kiinnostusta, kuten osoittavat kirjoitukset »Oppikirjojemme kielenpuhtautta valvomaan!» (Vir. 1908), »Oikeakielisyyttä» ja »Suhteemme kirjakieleen» (Vir. 1909). Eriyisen ponnekkaasti hän paneutui äidinkielemme huoltoon elämänsä viimeisinä vuosikymmeninä. Peräkkäin ilmestyivät »Hyvää vapaata suomea» ja sen liite »Suomen kielen ohjesanastoa» (1949). Hän esiintyi aktiivisesti sekä Virittäjän että lehdistön palstoilla. Kettusen oikeakielisyyskannanotoilla oli usein vahvasti persoonallinen ja poleeminen sävy. Hän saattoi monesti hyödyntää viron kielen huollossa saamiaan kokemuksia.

Lauri Kettunen seurasi läpi elämänsä tiiviisti alansa tutkimuksen edistymistä. Tätä osoittavat kymmenet tieteellisten teosten arvostelut ja esittelyt varsinkin 1940- ja 1950-luvulla. Näissä arvioinneissa hän ei kaihtanut teräviäkään kannanottoja eikä tunteenomaista suhtautumista. Hän saattoi kuitenkin samalla olla virittämässä hyödyllistä tieteellistä keskustelua.

Tutkimusmatkojaan Lauri Kettunen on kuvannut hyvin seikkaperäisesti suurelta osin matkapäiväkirjojensa pohjalta. Muistelmia sisältyy jo hänen teokseensa »Suomen heimon kirja kouluille ja kodeille» (1931). Tämä erinomaisesti kuvitettu kirja sisältää myös katsauksen suomalaisiin ja Suomen sukukansoihin. Sittemmin ilmestyi kokonainen sarja muistelmia, nimittäin »Tieteen matkamiehenä: kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907—18» (1945), »Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä: murrosvuodet 1918—24» (1948),

»Kahdeksan matkaa Vermlannin metsäsuomalaisiin 1907—1937» (1960) ja »Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925—1960» (1960). Nämä mielenkiintoisesti kuvitetut teokset tutustavat maallikkojakin kielentutkijan arkityöhön, ja niissä on runsaasti alkuperäisiä kielenaineiksia ja myös perinteentutkimuksen kannalta arvokkaita kuvauksia. Näillä matkamuistelmilla on kaunokirjallista arvoakin, ja ilmeisesti tekijä niitä laatiessaan saattoi toteuttaa myös taiteilijan taipumuksiaan.

Kaunokirjallinen kirjoittelu olikin Lauri Kettusen pysyviä harrastuksia. Unkarissa vietetyistä vuosista jäi muistoksi romaani »Tisza tulvii — Ilona, Ilona!» (1945), jonka Kettunen julkaisi salanimellä Toivo Hovi. Sama tekijä on näytelmässä »Suutari Vilihunen: 3-näytöksinen hupaelma» (1950; 2. p. 1960), pakanuuden ja kristinuskon murroskautta kuvaavassa 6-näytöksisessä lukudraamassa »Lalli Lallonpoika» (1960) ja lähes kokonaan savonmurteisessa runokoelmassa »Mäjn kun Mähösen viinat» (1950). Viroksikin Kettunen julkaisi kokoelman »Südame sillad: luuletusi» (1960). Hänen suomentamaansa ilmestyi valikoima Bernard Kangron runoja nimeltään »Liekehtivä jälki» (1956). Vähän tunnettu on Kettusen runokokoelma »Sotiva Suomi» (1944). Sodan pyörteissä tuhoutui hänen Unkarissa ilmestynyt Suomen historiaa esittelevä kirjansa »Finn évszázadok». Viehättävä on tekijänsä viimeiseksi jäänyt kaunokirjallinen teos, lapsuuden muistelmia sisältävä »Nuoren Uki-Jysyn oloa ja elämää» (1962), johon liittyy toisena jaksena vielä »Muita kertoelmia menneiltä ajoilta». Nämä monet ilmestyneet teokset edustavat kuitenkin vain osaa tekijänsä kaunokirjallisesta pöytälaatikkotuotannosta, kuten on pääteltävissä säilyneestä jäämistöstä.

Lauri Kettusen tavattoman monipuolisella elämäntyöllä on ollut Viron kannalta historiallista merkitystä. Hän oli näkyvästi mukana vuoden 1918 poliittisissa tapahtumissa, kun käytiin Viron itsenäisyystaistelua. Uusissa oloissa toimintaansa jatkaneessa Tarton yliopistossa Kettunen joutui luomaan pohjaa viron kielen opetukselle. Hän loi uutta uskoa silloin vielä paljolti saksan kielen kahleissa olevan viron kielen tulevaisuuteen ja sen asemaan kolmantena suomalais-ugrilaisena tieteen kielenä suomen ja unkarin rinnalla. Hän osallistui nimien viron tamisrynnäkköön, toimi Akateemisen äidinkielen seuran esimiehenä, vakiinnutti vironkielistä tieteellistä termistöä, piti vironkielisiä esitelmiä saksalaisvoittoisessa Viron oppineiden seurassa (Õpetatud Eesti Selts) ja pani alulle viron kielen foneettisen tutkimuksen.

Kaiken aikaa jatkui kuitenkin tieteellinen kenttätyö. Lauri Kettusen monitahoisen elämäntyön kivijalka on sittenkin hänen tutkimusmatkansa, joilla kerätty aineisto on korvaamaton ja jatkuvasti tutkimuksen primaariaineistoa. Vaikka tutkija on julkaissut keräämäänsä aineistoa yli neljätuhatta sivua, ei tämän aineiston pohjalta vielä valmistuvien tutkimusten määrä ole arvioitavissa. Onkin syytä luoda katsaus noihin antoiisiin retkiin.

Lauri Kettunen aloitti Suomen ulkopuolelle ulottuneet tutkimusmatkansa jo 22-vuotiaana ylioppilaana Norjan ja Vermlannin suomalaismetsissä v. 1907. Sinne hän teki kahdeksan matkaa kolmenkymmenen vuoden aikana. Ensimmäisen matkan aikaan oli suomea taitavia vielä viitisensataa. Vermlantiin nuoren tutkijan lähetti E. N. Setälä, joka sanoi harjoitusainettaan tuovalle ylioppilaalle kaivattavan metsäsuomalaisten murteesta perinpohjaisempaa ja uudenaikaisempaa tutkimusta kuin se, jonka Torsten Aminoff oli aikoinaan tehnyt. Kettuselle ominaiset tutkijanpiirteet alkoivat paljastua jo tämän ensimmäisen matkan aikana ja heti sen jälkeen. Hän järjesti aineksensa suurin piirtein jo keruutyön aikana ja alkoi oitis tehdä niiden perusteella tutkimusta. Tutkijalle ominainen nopeus tuli pian näkyviin. Syyslukukauden lopussa oli pro gradu valmis; Setälän virkaa hoitava Heikki Ojansuu piti tätä tutkielmaa »Descendenttis-äännehistoriallinen katsaus Vermlannin metsäsuomalaisten kieleen» niin hyvänä, että hän ehdotti SKS:lle sen painattamista, ja niin tapahtuikin. Samana vuonna Kettunen oli tehnyt toisenkin työn, joka julkaistiin, nimittäin harjoitusaineen Lönnrotin Viron-matkasta 1844; se ilmestyi Virittäjässä v. 1908. Pro gradu -työssä ilmeni tekijän viehtymys poiketa kaavamaisuudesta. Siinä käsiteltiin myös sellaisia äänneilmiöitä, jotka olivat myöhemmin tulleet kieleen. Päätelmät perustuivat tiukasti kentällä tehtyihin havaintoihin. Tutkielman laatija pääsi jo keruuvaiheessa selville savolaismurteiden geminaation myöhäsyntyisyydestä ja sen syistä.

Talvella 1909 Kettunen oli jälleen Vermlannissa sukset liikkumisvälineenään. Tällä matkalla hän selvästi huomasi, miten vierailta kamarioppineisuus tuntui, eli omin sanoin: »— minun kokemukseni rupesivat alusta alkaen viemään niin yhdessä kuin toisessa, pahaksi onnekseni, auktoriteettien harmaita teorioita vastaan». Vielä kesälläkin hän kävi Vermlannissa, ja tällöin oli mukana jo fonografi. Neljännellä matkallaan 1926 Kettunen tapasi itsensä Niittahon Juhanneksen, jolta hän tallensi kymmeniä tarinoita. Hän työskenteli myös jo ensimmäisellä matkalla tapaamansa Kaisa Vilhusen kanssa. Sitten seurasivat viides matka 1930 ja kuudes 1934—35. Kuudenteen matkaan antoi aiheen oikeastaan Setälän suurteos »Sammon arvoitus», jossa tekijä antoi ratkaisevan merkityksen juuri Kaisa Vilhusen tiedoille. Vilhusta olivat haastatelleet Sanakirjasäätiön stipendiaatit Astrid Reponen, Maija Juvas ja Helmi Helminen. Kettunen halusi tarkistaa, mitä Kaisa oikein tiesi Sammosta. Tutkimusmatkailijan ripeydestä kertoo se, että hän heti kotiin palattuaan koosti kirjan »Vermlannin suomalaisten uskomuksia, taruja ja taikoja». Vermlanninmatkoista laadittu muistelmateos on kiintoisaa luettavaa. Se on myös merkittävä metsäsuomalaisten murteen dokumentti sekä kielennäytteiden että suoraan sanalipuista otettujen sanojen, repliikkien ja ilmausten ansiosta. Mukana on myös etymologisia pohdintoja. Niinpä valehtelemisesta käytetty ilmaus *se valoj talakaroa* (taalailaista) viittaa Kettusen mielestä siihen, että *valhe* (valeh)

on *valaa*-verbin johdos, ja tätähän Suomen kielen etymologinen sanakirjakin pitää mahdollisena, jos *valaa*-verbin ims. merkitys 'valehdella' on omaperäinen.

Vermlannin-matkat lomittuivat muihin tutkimusmatkoihin. Ensimmäisen Viron-matkansa Kettunen teki kesällä 1908 suoritettuaan toukokuussa filosofian kandidatin tutkinnon. Etsittyään Tallinnasta käsin turhaan maaseutu-asuntoa hän antautui seikkailuun ja jäi junasta umpimähkään pienellä Kiltsin asemalla, vain suomalainen ylioppilaslakki suosituksenaan. Ensimmäiseksi kielenoppaakseen hän sai erään muonamiehen emännän ja kävi tämän kanssa parissa viikossa läpi äännehistorian tärkeimmät kohdat. Kotimaassaan syksyllä hän ryhtyi ripeästi tekemään keräelmistään äännehistoriallista tutkielmaa, jota hän antoi tohtori K. F. Karjalaiselle luennoilla käytettäväksi sitä mukaa kuin tämä tarvitsi. Prof. Paasonen hyväksyi tämän tutkielman suomalais-ugrialaisten kielten laudaturtyöksi.

Toinen Viron-matka oli vuorossa jo seuraavana kesänä heti kolmannen metsäsuomalaisretken jälkeen, ja se suuntautui Etelä- ja Itä-Viroon. Välillä tutkija kiiruhti Tarttoon pitämään esitelmän aiheesta »Suomen ja viron kielen suhteesta kielihistoriallisesti katsottuna». Sieltä hän jatkoi laivalla Emajokea pitkin Peipsille ja Kodaveren pitäjään väitöskirjan aineksia keräämään. Työskentelyn keskuspaikaksi tuli Rannan kunnassa asuvan kalastajan Kiisa Kaelun mökki, jossa tämä asui tyttärensä kanssa. Juuri 34-vuotiaasta Anna-tyttärestä tuli varsinainen Kodaveren murteen opas. Ensimmäistä työjaksoaan Kettunen muistelee näin: »Ei sitä outo arvaakaan, miten pitkälle pääsee kahdessakin viikossa. Kun tässä katselen senaikaisia muistiinpanojani, niin päättelen, että jos niistä olisin tehnyt pienen siistin väitöskirjan, olisi Setälä luultavasti siihen ollut hyvin tyytyväinen, tietysti edellyttäen, että olen kerännyt aineksiani kuukausia.» Lepohetkiä ei juuri pidetty, »sillä joutavaa ruperteltaessakin saa siepatuksi sanoja ikäänkuin ilmasta tai totutetuksi korvaansa murteeseen». Tämä oli tulevalle tutkijalle hyvää harjoitusta. Helsinkiin palattuaan hän laati vironkielisen tutkielman »Kodavere murde iseäraldused», jota hän ei kuitenkaan julkaissut Setälän varoitettua, ettei pidä antaa ennakkotietoja tulevasta väitöskirjasta. Setälä joka tapauksessa hyväksyi Kodaveren murretta koskevan väitöskirjan aiheen, ja hänen mielestään tuollainen murremonografia olisi ainakin siinä suhteessa hyödyllinen, että se pelastaisi häviämässä olevia arvokkaita ja osaksi ennen tuntemattomia aineksia tieteelle.

Kolmannella matkallaan Kettunen ajeli uudentyyppisellä kulkuneuvollaan polkupyörällä jälleen Kodaveren tuttuun Kaelun mökkiin. Hän kävi kielenoppaansa kanssa läpi Wiedemannin virolais-saksalaista sanakirjaa, ja tätä työtä muistellessaan hän pahoittelee, ettei tullut tarpeeksi tehneeksi leksikaalisia merkintöjä. Käytyään välillä Tallinnassa laulujuhilla ja esitettyään

suomalaisten puolesta puheen Estonia-teatterin peruskiven laskemistilaisuudessa hän palasi Kodavereen ja muutti pian Kati Juasepin taloon saadakseen vielä paremman kosketuksen puhtaan murteen puhujiin ja kontrolloidakseen tärkeimmät kohdat aineksistaan tässä uudessa paikassa. Tarkistaminen tapahtui siten, että tutkijalla oli hahmoteltuna murteen äännehistoria paksuun vihkoon, jonka laidat oli pyälletty niin, että jokainen ilmiöryhmä alaotsikoiden oli lyötävissä auki laidasta näkyvien etsintäesimerkkien mukaan. Näin hän kierteli ympäri pitäjää murrepiirteitä selvittämässä. Työnsä tästä vertaillevasta vaiheesta tutkija toteaa: »Voisi luulla, että murre-erojen selvillesaaminen on hikistä työtä, mutta se käy varsin nopsasti, kun vain tuo pohjatutkimus on valmis ja lisäksi jos opettaja eli kielenopas ei ole vanhuuttaan tai luonnostaan aivan tohelo.» Eikä työ ollut pelkästään mekaanista, »sillä uutta ja yllättävääkin paljastuu vertailussa aina, usein sellaista, että se panee miehen mielihyväästä hyrähtelemään tahi sitten miettien kulkemaan edestakaisin lattialla».

Lauri Kettuselle ei riittänyt vain Kodaveren murteen tutkiminen läpikotaisin, oli saatava selville myös naapurimurteiden pääpiirteet. Työskentely oli intensiivistä. Kavastussa tutkimusmatkailija saattoi todeta, että vanhakin kielenopas jaksaa sopivin väliajoin muutamia 8-tuntisia työpäiviä. Hän tutustui myös Harjumaan puoleiseen kieleen ja setukaismurteisiin. Tarkkuusmerkinnässä osoittautui hyödylliseksi sellainen menetelmä, että kyselijä koetti itse tuottaa ongelmallisia ääniteitä, kunnes kielenopaskin lopulta täysin hyväksyi ääntämisen. Hän saattoi panna merkille setukaisten kansanrunojen hämmästyttävän runsauden ja sen, että hyvät laulajat näyttivät mielellään sorvaavan runoiksi päiväntapahtumiakin.

Neljäs Viron-matka seurasi jo keväällä 1911. Kettunen työskenteli aluksi Kodaveressa ja hiihteli sitten 80 virstan taipaleen Räpinalle. Suomalaismalliset kapeat sukset kaksine sauvoineen olivat Viron maaseudulla tuohon aikaan niin harvinainen ilmentys, että vastaan tulleen hevosmiehen ajokkikin porhalsi säikähtyneenä metsään, ja Pedäjäalusen setukaiskylässä ei tunnettu edes suksien nimitystä vaan sanottiin niitä luistimiksi tai pitkiksi jalkineiksi. Ihmettelemistä oli setukaisperheellä myös Kettusen kompassissa, jonka avulla hän suunnisti tiettomilla taipaleillaan. Työ sujui oivallisesti Kirpun perheessä, jossa työpäivät venyivät helposti kymmentuntisiksi. Perhe askarteli tuvassa, verkonkudonnassa tai muussa käsityössä, niin että kielenoppaita oli riittämiin. Samaan aikaan muuten oli setukaisten parissa myös Heikki Ojansuu, joka ei aluksi ymmärtänyt Kettusen matkan välttämättömyyttä Kodaveren murteen tutkimisen kannalta. Tuohon aikaan näet oli ainakin fennistiekassa vallalla sellainen reviiirijattelu, että jos joku oli suunnitellut tutkimusalueekseen jonkin murrealueen tai kokonaisen kielenkin, niin sinne ei toisen tutkijan hevän sopinut astua. Ojansuun väärinkäsitys selvitettiin pian. Tällä

matkalla Kettunen huomasi murrerajojen olevan useimmin niin selviä, että tavallinen kansanihminenkin voi ne sanoa.

Palattuun kotiin tältä useita kuukausia kestäneeltä matkaltaan Kettunen kutsui kodaverelaisen kielenoppaansa Kaelun Annan Suomalais-ugrilaisen Seuran kustannuksella Helsinkiin kokeellisfoneettisia tutkimuksia varten. Kaelun Annan ääntämyksen perusteella Kettunen valmisti koko joukon kymo- ja palatogrammeja, joita on julkaistuna väitöskirjan jatko-osassa. Vain kuukauden päivät Suomessa viivytyään tutkija matkusti Virumaalle Koillis-Viron rantamurteiden pariin, joissa hän havaitsi suomen kielen suuren vaikutuksen, mm. kestonvaihtelussa. Hän päätyi vähitellen käsitykseen, että Inkeristä Tallinnan lähetyville asti on ulottunut valtava suomalaisen asutuksen vyö ja että sen jälkiä tuntuu kielessä syvällä sisämaassakin.

Saman tien Kettunen painui ensimmäiselle matkalleen vatjalaisten luo. Matkalla sinne hän Narvan torilla tapasi inkeriläisiä ja saattoi todeta, että inkerikot puhuivat murretta, joka oli paljon lähempänä suomea kuin karjalaa. Sitten hän pyöräili Narvan Joensuun kautta Joenperän vatjalaiskylään ja edelleen Narvusin kautta vatjalaiskeskukseen Kattilalle tehden samalla kiinnostavia havaintoja ortodoksisuuden ja luterilaisuuden osuudesta kielen säilymiseen. Vatjalaisista matka jatkui vielä viron etelämurteiden kautta länteen Hiidenmaalle asti. Vielä kolmannenkin kerran samana vuonna Kettunen sonnustautui Viroon syysmyöhällä yhdessä maist. E. A. Saarimaan kanssa, tällä kertaa Suomen ylioppilaskunnan edustajana. Tätäkin lyhyttä matkaa Kettunen onnistui käyttämään tutkimustarkoituksiin. Hän näet tapasi eräässä juhlassa latvialaisia ylioppilaita, joiden kanssa hän matkusti Riikaan. Siellä hänellä oli tilaisuus kerätä arkistossa vanhoja virolaisia paikannimiä.

Tiiviin matkustusvuoden 1911 jälkeen menikin kaksi vuotta ennen seuraavaa matkaa, sillä tällä välin valmistuivat Kodaveren murteen monografiat. Toukokuun lopussa tuore tohtori lähti Suomalais-ugrilaisen Seuran stipendiaattina tutkimaan vatjaa ja oleskeli vaimoineen itävatjalaisalueella. Hän meni Koslovan kautta Mahuun, jossa vatja oli vanhoilla vielä puhekielenä. Siellä työ tutkijan muistaman mukaan lähti liukumaan kuin reki liukkaalla jäällä. Kielimestarikseen hän löysi 67-vuotiaan Matrjo-mummon, jonka kanssa hän kävi viisi tuntia päivässä läpi Ahlqvistin ja Mustosen vatjan sanastoja. Kohta ei sovittu aikataulu riittänyt vaan ohjelmaan oli otettava lisätunteja, *liigõpat tunnid*, kielenoppaan kanssa. Mahussa Kettunen saattoi tehdä sellaisia kiintoisia havaintoja, joita nykyään sanottaisiin sosiolingvistiksi. Kylän harvat vielä vatjaa puhuvat vanhukset muistelivat haikeaan sävyyn, että 50 vuotta aikaisemmin oli koko kylässä vielä vatja vallalla, mutta sitten aivan kuin joukkoliikkeen tavoin ruvettiin äidinkieltä hyljeksimään. Miksi? Näytti syntyneen ikään kuin yleinen alemmuuskompleksi: sellainen kieli, ei ole kirjoitusta, ei ole pappia; venäläisillä, suomalaisilla, virolaisilla on, yksin

vatjalaisilla ei ole mitään. Tällä kolmatta kuukautta kestäneellä matkallaan Kettunen kävi myös Kliimettinassa ja Itšäpäivässä.

Kesälukukaudeksi 1914 Lauri Kettunen sai kutsun tulla pitämään sukukielten ja fonetiikan luentoja Jyväskylän kesäyliopistoon. Sitä ennen hän kuitenkin halusi täydentää tietojaan länsivatjasta ja matkustikin huhtikuun loppussa Pietarin kautta Kattilalle. Siellä oli informanttina 54-vuotias emäntä Harkina, laulujen ja itkuvirsien taitaja ja satujen kertoja. Tärkeimpänä tehtävänä oli itävatjalaisten aineiden perinpohjainen vertailu länsivatjaan. Kettunen kävi myös Undovassa, Pihlaalassa, Lempolassa, Pummolassa, Matissa, Korvettulassa, Jarvikoiskylässä ja Sauvokkalassa. Tutkijan haaveena oli saada laadituksi vatjan sanakirja, johon olisi vertailevasti otettu inkerikkojen, äyrämöisten ja savakkojen sanasto. Hän tunsikin, että äännehistoriakin jäisi ilman sellaista perustyötä ja vain kylästä kylään juosten kerman kuorimiseksi. Tutkijan myöhempien saavutusten perusteella voimme olettaa, että tämä tavoite olisi voinut täytyäkin, jos tekijä olisi saanut työtä varten hakemansa Rosenbergin stipendin.

Kettunen teki neljännekin matkan vatjalaisiin ensimmäisen maailmansodan pyörteissä keväällä 1915. Aikaa oli vain kolmisen viikkoa yliopiston lukukauden loputtua ja ennen Jyväskylän kesälukukauden alkua. Edellisen kesälukukauden aikana hän oli kirjoittanut vatjan äännehistorian ja esittänyt sen pääkohdat luennoillaan, ja syksyllä se oli hyväksytty painettavaksi professorien Paasosen ja Wichmannin ja tohtori Ojansuun lausuntojen perusteella. Kuitenkin tekijä halusi siihen vielä täydennyksiä niistä kylistä, joissa hän edellisillä matkoillaan ei ollut ehtinyt käydä. Olipa vielä toinenkin innoittaja. Kettunen oli näet Heikki Ojansuun, E. A. Tunkelon ja A. O. Väisäsen tavoin tilannut Saksasta uuden matkafonografin vaharullineen ja halusi nyt sillä ottaa talteen vatjaa. Heti Kattilalla hän tallensikin tutulta Harkinan emännältä mm. itkuvirsiä vaharullaan. Yleensä uuteen ihmelaitteeseen puhuttiin mielellään, kun puhuja sai yhä uudestaan ihmetellä ääntään. Mutta oli siitä harmiakin. Pienessä Pontilovan kylässä sitä pidettiin maailmanlopun merkinä ja sen käyttäjää Antikristuksena. Luužitsan kylässä Kettusella oli vanhin koskaan tapaamansa kielenopas, 109-vuotias mummo. Tämän kylän murteessa tutkija tapasi jo runsaasti inkeroisuuksia, joita ilmeni lännempänä yhä enemmän. Läntisimmän vatjalaiskylän Kukkosin murteen hän havaitsi sekamurteeksi, jossa oli vanhempi vatjalainen ja nuorempi inkeroiskerrostuma. Itävatjalaisessa Itšäpäivässä hän totesi vatjalaisuuden niin vahvaksi, että se sieltä hänen arvionsa mukaan ihan viimeiseksi kuolee. Nyt tiedämme, että aivan näin ei ole käynyt, sillä itävatjalaisia ei enää ole mutta kylläkin länsivatjalaisia. Kettuselta loppui aika kesken, ja hänen oli palattava Jyväskylän kesäyliopistoon. Hän purkaa harmiaan matkan keskeytymisestä näin: »Tuntuu yleensäkin rikokselta tiedettä kohtaan, että kokonaista 'sukukieltä' puhu-

vien rippeet saavat hävitä ennen kuin niiden ainoa vanha tunnusmerkki, yhteisistä juuristamme periytyvä kieli, on otettu tämän paremmin talteen hyödyntämään suomalaisten kielten vertailevaa historiallista tutkimusta». Tutkijalla ei ollut enää tilaisuutta palata jatkamaan työtään. Vaharullatkin loppuivat kesken, kun kerääjällä ei ollut varaa hankkia niitä enemmälti; niitä olisi tarvittu runsaasti, kun yhteen rullaan mahtui vain viitisen minuuttia puhetta.

Tutkimusmatkat toisille suunnille jatkuivat joka tapauksessa. V. 1916 Kettusella oli palstakorrehtuurina virolais-suomalainen sanakirja, jota täydentääkseen hän oli syksyllä 1916 kuukauden päivät Tartossa ystävänsä Johannes Aavikin luona asuen.

Seuraavan vuoden keväällä Lauri Kettunen pääsi käsiksi liivin kielen tutkimiseen, tosin Suomessa. Hän näet kävi hakemassa Tallinnasta itselleen kielenoppaan siellä olleiden liiviläisten sotapakolaisten keskuudesta. Ahkerasti työskennellen hän kävi Pruonje Ernestofskin kanssa kuudessa viikossa läpi Sjögrenin—Wiedemannin liivin sanakirjan ja teki samalla äännehistorian luonnoksen. Näin sai alkunsa liivin sanakirja. Pruonje-mummo oli tutkijan koehenkilönä myös Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksessa, jossa Kettunen otti häneltä kymogrammeja etenkin liivin äänteiden pituusvaihteluista.

Ensimmäisen matkan liiviläisiin Kettunen teki 1920 Tartosta käsin. Hän harkitsi, ottaisiko matkakumppaniksi oppilaistaan Julius Mägisten (silloisen Mälsonin) vai Oskar Looritsin, ja valinta osui Looritsiin. Ensiksi saavuttiin Luužiin, Pruonje-mummon kotikylään, ja siellä tutkija halusi tarkistaa ja täydentää tältä keräämänsä ainekset. Tarvittaessa painettiin lääkärin stetoskooppi kielimestarin kurkunpäähän, jotta olisi saatu selville klusiilien sointisuhteet. Tutkijat kulkivat kynä ja sanaliput kädessä liiviläisten mukana kaikissa askareissa, ja fonografi oli koko kylän suuri ihme. He kiersivät kesän aikana Liivinrannan kaikki 12 kylää. Tutuksi tulivat monet tunnetut liiviläiset, kuten Tillist Anni, Karl Stalte, Martin Lepste, Didrik Volganski, jonka poika Edgard Vaalgamaa on sittemmin tehnyt elämäntyönsä pappina Suomessa, ja Katrin Zeeberg, jonka tytär Pauline Kļaviņa on edelleen monien tutkijain kielenoppaana.

Lauri Kettunen kävi 17 vuoden aikana liiviläisten luona yhteensä 11 kertaa. Päätyönä oli suuren liivin sanakirjan valmistelu, mutta myös kielennäytteitä ja äännehistoriallisia aineksia kertyi kaiken aikaa. Hän asui enimmäkseen Cerbachin tai Stalten perheessä, ja juuri Karl Stalte oli sanakirjan kannalta tärkein avustaja, sekä liivin- että saksantaitoinen. Kuudennella matkalla 1929 oli mukana Elvi Pakarinen (myöh. Erämetsä), joka keräsi kasvinnimiä, ja seitsemännellä matkalla 1931 urakoivat »liivin instituutissa» sanakirjan kimpussa myös Väinö Kyrölä, Aulis Rissanen ja Urho Tuomola. Jo pelkästään saksantamisongelmat olivat melkoiset, kun tekijä oli alkuaan

suunnitellut sanakirjastaan liiviläis-virolaista.

Jännittävimpiä ja tuloksekkaimpia oli Kettusen matka vepsäläisiin 1917—18. Sen oli määrä kestää vuosi, mutta sekä Venäjällä että Suomessa vallinneiden valtiollisten mullistusten pyörteissä se jäi vajaaseen puoleen vuoteen. Hän työskenteli etelävepsäläisten parissa varsinkin Arskahtissa, Tšaiglassa ja Kortlahdessa. Työpäivät venyivät monesti yli 12-tuntisiksi ja saattoivat alkaa jo puoli neljältä, mutta hyviä olivat tuloksetkin. Tämän matkan aineksiin perustuu ainakin kuusi laajaa julkaisua, nimittäin kaksiosainen etelävepsän äännehistoria, »Näytteitä etelävepsästä» I (1920) ja II (1925), laaja »Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus» (1943) suurelta osalta ja 136-sivuinen matkakuvaus »Tieteen matkamiehenä» -teoksessa. Vielä toisenkin kolmisen kuukautta kestäneen Vepsän-matkan Kettunen teki v. 1934 yhdessä maisterien Lauri Postin ja Paavo Siron kanssa. Matkalaiset liikkuivat lähes koko vepsäläisalueella parissakymmenessä kylässä. Tästä matkasta on muistona mm. Lauri Kettusen ja Paavo Siron julkaisema »Näytteitä vepsän murteista» (1935).

Karjalan tutkimiseenkin Kettuselle tarjoutui tilaisuuksia. V. 1922 hänen tutkimuskohteenaan olivat Viipurin lähellä Turkinsaareissa olleet itäkarjalaiset pakolaiset. Siellä hän tutki noin viiden viikon aikana seuraavien kuntien murretta: Uhtua, Vitsataipale, Oulanka, Tunkua, Rukajärvi, Jyskyjärvi, Repola ja Paatene. Hän mm. kävi oppaidensa kanssa läpi Ojansuun karjala-aunuksen äännehistorian jokaisen esimerkin, kokosi paikannimiä ja tutki taivutusmuotoja. Öisin hän luki etelävepsän äännehistoriansa korrehtuureja. Turkinsaaresta hän jatkoi Lieksaan, jossa oli silloin aunukselaisia ja lyydiläisiä, ja keräsi näiltä aineistoa. Kesällä 1938 Kettunen kävi tutkimassa aunukselaismurteita mm. Salmassa, Impilahdella, Suistamolla, Suojärvellä, Korpiselässä, Tolvajärvellä ja Ägläjärvellä.

Palattuaan Tartosta 1925 Lauri Kettunen kävi heti käsiksi suomen murteisiin. Hänellä oli aluksi kulkuneuvonaan polkupyörä, johon oli kiinnitetty apumoottori. Ensimmäinen retki ulottui Joroisista laajalle savolaismurteiden alueelle. Kuopiossa hän sai idean mennä etsimään kielenoppaita vankilasta ja saikin sieltä murreaineiksia kahdeksasta pitäjästä. Sitten matka jatkui Mikkelin lääninvankilaan, jossa tutkija muutamassa päivässä kävi läpi seitsemän pitäjää; Viipurissa taas selvisi runsaassa viikossa 20 ja Lappeenrannan keskusvankilassa 12 pitäjää. Intensiivistä työtahtia osoittaa se, että hän parin kuukauden aikana keräsi aineistoa ainakin 65 pitäjän murteesta.

Kesällä 1926 Kettunen päätti ottaa ohjelmaansa luonteenomaisten murreerojen kartoittamisenkin, siis suomen murrekartaston laatimisen. Näin suureen urakkaan oli tarpeen auto. Vuorossa olivat hämäläismurteet, joita hän tutki lähes kolmessakymmenessä pitäjässä, jota paitsi kartoitti Hämeenlinnan vankilassa parikymmentä pitäjää. Seuraavana kesänä oli ohjelmassa li-

sää länsimurteita ainakin 70 pitäjää Sammatista Huittisiin ja pohjoisessa Pulkkiilaan ja Temmekseen asti sekä sieltä Pohjanmaan kautta takaisin. Kesämatkalla 1928 oli kulkuneuvona moottoripyörä, ja tätä parin viikon retkeä vaeltaja itse luonnehti lyhyeksi. Kuitenkin hän ehti sinä aikana selvittää 21 pitäjän murteet. Matkat jatkuivat 1929, 1935 ja 1939 mm. Päijät-Hämeeseen, Pohjois-Savoon, Pohjois-Pohjanmaalle, Lappiin ja myös Ruotsin ja Norjan puolelle. Näin matkaajasta kehittyi erinomainen suomen murteiden tuntija.

Lauri Kettunen kuuluu niihin meikäläisiin kielentutkijoihin, joilla on ollut läheiset suhteet Unkariin. Siellä hän oleskeli vuosina 1922 ja 1941—43 ja asui kuuluisassa Eötvös-kollegiumissa, kielimiesten internaatissa. Budapest osoitautui rauhalliseksi työskentelypaikaksi, jossa tutkija saattoi keskittyä mm. liivin sanakirjan kirjoittamiseen suomesta ja sen sukukielistä pitämiensä luentojen lomassa.

Lauri Kettunen suoritti tehtävänsä oikeaan aikaan oikeissa paikoissa. Hänellä oli onni tavata elinvoimaisina sellaisia kieliyhteisöjä, jotka ovat sittemmin osittain tai kokonaan hävinneet, ja hänelle olivat vielä avoinna monet sittemmin sulkeutuneet ovet. Jälkimaailma on oleva aina kiitollinen yhdelle tieteenalansa suurimmista matkamiehistä.

Hundertjähriger Geburtstag von Lauri Kettunen

SEPPÖ SUHONEN

Am 10. September 1985 jährte sich der Geburtstag von Prof. Dr. Lauri Kettunen zum hundertsten Mal.

Lauri Einari Kettunen wurde in Joroinen in Mittelsavo geboren. Er studierte an der Universität Helsinki Finnisch und finnisch-ugrische Sprachen, Volksdichtung, Geschichte und Phonetik; i. J. 1913 promovierte er zum Dr. phil. In den Jahren 1919—1925 wirkte er an der Universität Dorpat als ordentlicher Professor für ostseefinnische Sprachen, 1925—1929 als stellvertretender Assistenzprofessor für finnische Philologie an der Universität Helsinki, 1929—1938 daselbst als a.o. Professor für ostseefinnische Sprachen sowie 1938—1953 als Professor für Estnisch und die damit unmittelbar verwandten Sprachen. Er starb im Jahre 1963.

Das umfangreiche wissenschaftliche Schaffen von Lauri Kettunen war sehr vielseitig. Er war vor allem Lauthistoriker. Aus diesem Bereich stammte seine erste Monographie, die er mit 24 Jahren veröffentlichte: »Descendentis-äännehistoriallinen katsaus keski-Skandinavian metsäsuomalaisen kieleen» (Descendent-lautgeschichtlicher Überblick über die Sprache der Waldfinnen in Mittelskandinavien) (1909). Darauf folgten die Dissertation (»Lautgeschichtliche darstellung über den vokalismus des kodaferschen dialekts, mit berücksichtigung anderer estnischer mundarten») und die Fortsetzung über den Konsonantismus (»Lautgeschichtliche untersuchung über den kodaferschen dialekt») (1913). Diese Dialektuntersuchungen nehmen eine äußerst wichtige Position ein sowohl in der Geschichte der Erforschung der estnischen Dialektologie als auch der phonetischen Erforschung des Estnischen. Kettunen dehnte denselben Forschungsaspekt auch auf andere Sprachen aus; es erschienen eine Lautgeschichte des Wotischen (»Vatjan

kielen äännehistoria»; 1915; zweite, erneuerte Auflage 1930), die Estnische Lautgeschichte in Hauptzügen («Viron kielen äännehistorian pääpiirteet» 1917; zweite Auflage, »Eestin kielen äännehistoria» 1928, dritte Auflage 1962) sowie die Lautgeschichte des Südweptischen («Lõunavepsa häälik-ajalugu: I. Konsonandid, II. Vokaalid», 1922). Sein »Livisches Wörterbuch» (1938) enthält einen lautgeschichtlichen Überblick, der unter dem Titel »Hauptzüge der livischen Laut- und Formengeschichte» (1947) erweitert als Sonderdruck erschien. In der Arbeit über die Charakteristika der ostseefinnischen Sprachen («Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet») (1960) legte Kettunen eine Synthese mehrerer seiner Untersuchungen vor. Mit Fragen der Lautgeschichte befaßte er sich als junger Forscher auch in zahlreichen kleineren Abhandlungen; vielfach kritisierte er darin die Stufenwechseltheorie von E. N. Setälä. Er machte die Feststellung, daß die Konsonantenverbindungen der osfi. Sprachen *ks*, *ps*, *tk* und *ts* nicht mit den spirantischen Verbindungen gewechselt hätten, daß auch nicht die Rede sein könne von einem Stufenwechsel der Vokale und daß es keine Beweise gäbe für einen ursprünglichen Stufenwechsel an der Grenze zwischen zweiter und dritter Silbe. Er war der Ansicht, das Weptische und das Livische hätten — wie heute — auch ursprünglich keinen Stufenwechsel gekannt. Von den sonstigen Fragen der Lautlehre beschäftigte sich Kettunen vor allem mit der Vokalharmonie im Estnischen und Weptischen.

Lauri Kettunen hat gewichtige Wörterbücher geschrieben. Sein wichtigstes wissenschaftliches Lexikon war das »Livische Wörterbuch mit grammatischer Einleitung» (1938). Es enthält lexikalisches Material aus allen Dialekten des Livischen und bildet auch weiterhin das vollständigste Wörterbuch, das für die livische Sprache existiert. Kettunen veröffentlichte ferner auch estnisch-finnische Wörterbücher. Die von ihm gesammelten lexikalischen Materialien aus dem Wotischen und Weptischen sind vorläufig noch nicht publiziert.

Kettunens estnische Wörterbücher sind in erster Linie für das praktische Sprachstudium bestimmt. Wir verdanken ihm auch mehrere sprachliche Lehrbücher, wie z. B. »Viron ja suomen eroavaisuudet» (Die Unterschiede zwischen Estnisch und

Finnisch) (1916; ergänzt erschienen als »Oppikirja eestin ja suomen eroavaisuuksista», 1926), sowie für estnische Studenten »Soome keele õpiraamat» (Lehrbuch der finnischen Sprache; 1920) und »Lause liikmed eesti keeles» (Die Satzglieder in der estnischen Sprache; 1924). Das »Eestin kielen oppikirja oppikouluja ja seminaareja varten» (Estnisches Lehrbuch für Oberschulen und Seminare; 1928) wurde auch an der Universität lange Zeit als Lehrbuch verwendet. Beliebt war auch seine »Suomen kielioppi oppikouluille ja seminaareille» (Finnische Grammatik für Oberschulen und Seminare; 1934, von der dritten erneuerten Auflage an wirkt Martti Vaula als Mitautor).

Im Bereich der Formenlehre interessierte sich Kettunen u. a. für die Passivbildung. Innerhalb der Syntax ist seine syntaktische Untersuchung der weptischen Dialekte («Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus», 1943) als umfangreichste Arbeit zu nennen; sie gehört auch heute noch zu den Standardwerken der vergleichenden syntaktischen Erforschung der ostseefinnischen Sprachen. Die Abhandlung »Über die Wortfolge im Finnischen und Urfinnischen» (1953) gelangt über die Syntax zu Fragen der Sprachrichtigkeit.

Lauri Kettunen hat sich auch für Etymologie interessiert; in den Bereich dieser Forschung gehört teilweise auch sein »Livisches Wörterbuch». Seine umfangreichste Monographie aus diesem Forschungsbereich trägt den Titel »Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen» (1955); sie gibt einen Überblick über die Ableitungssuffixe der Ortsnamen von Estland.

Lauri Kettunen gehörte zu den führenden Forschern der finnischen Dialekte. Seine diesbezüglich wichtigste Errungenschaft liegt vor in der Serie »Suomen murteet» (Die finnischen Dialekte). Teil I (1930) enthielt eine repräsentative Sammlung von Dialektproben aus dem gesamten finnischen Sprachgebiet, das er in zehn Gruppen einteilte. Teil II (1930) brachte eine detaillierte Behandlung der Dialektgebiete. Teil III A mit den dazu gehörenden umfangreichen Erläuterungen (III B) bildet den Dialektatlas der finnischen Sprache, eine der wichtigsten wissenschaftlichen Leistungen Kettunens. Mit seinen 213 Kartenblättern ist dieser Atlas auch heute noch die einzige zusammenhängende kartographische Darstellung der finnischen Mundarten.

Zu den wesentlichsten Arbeitsbereichen Lauri Kettunens gehörte die estnische und finnische Sprachpflege. Die mit der estnischen Sprachpflege verbundene Arbeit leistete er hauptsächlich in seiner Zeit als Professor an der Universität Dorpat. Seine umfangreichste Publikation auf dem Gebiet trägt den Titel »Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul« (Kritische Anmerkungen aus Anlaß der Sprachreformforderungen; 1919) und hatte eine richtungweisende Bedeutung für die Entwicklung der estnischen Schriftsprache. Seine detailliertesten Publikationen über die Sprachrichtigkeit des Finnischen lauten »Hyvää vapaata suomea« (Gutes freies Finnisch) und — als Beilage dazu — »Suomen kielen ohjesanastoa« (Normativer Wortschatz des Finnischen; 1949).

Lauri Kettunen gehört zu den eifrigsten Forschungsreisenden der Finnougristik. Er unternahm Forschungsreisen in die Wohngebiete aller ostseefinnischer Völker und hielt sich insgesamt ca. sechs Jahre dort auf: in der Zeit erforschte er je ca. anderthalb Jahre das Finnische, das Estnische und das Livische sowie neun Monate Wepsisch, vier Monate Wotisch und drei Monate Karelisch. Schon als Student unternahm er seine erste Forschungsreise, indem er im Sommer 1906 lexikalisches Material im Kirchspiel Juva sammelte; im Sommer darauf begab er sich zum ersten Mal zu den sog. Waldfinnen in Skandinavien in Värmland. Im Laufe von dreißig Jahren besuchte er die Waldfinnen noch achtmal, zu Liven unternahm er 1920—1937 elf Reisen, zu den Woten 1911—1915 vier Fahrten; seit 1908 hat er Estland zahlreiche Male besucht. Bei den

Wepsen hielt er sich 1917—1918 fast ein halbes Jahr auf, später — 1934 — dann noch einmal ca. drei Monate zusammen mit Lauri Posti und Paavo Siro. Mit den Feldforschungen im Bereich der finnischen Dialekte begann er im eigentlichen Sinne dann nach seiner Rückkehr aus Dorpat im Jahre 1925. Die Gelegenheit, das Karelsche zu erforschen, bot sich 1922 und 1938.

Kettunen hat diese Forschungsreisen sehr ausführlich in seinen Reiseerinnerungen beschrieben, die in der Hauptsache auf seinen eigenen Tagebucheinträgen beruhen. Diese Bücher tragen die Titel: »Tieteen matkamiehenä« (Als Reisender in Sachen Wissenschaft; 1945), »Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä« (Neue Erlebnisse eines Wissenschaftsreisenden; 1948), »Kahdeksan matkaa Vermlannin metsäsuomalaisiin 1907—1937« (Acht Reisen zu den Waldfinnen von Värmland; 1960) und »Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925—1960« (Reiseglossen und andere Erinnerungen 1925—1960; 1960). Zu den wissenschaftlichen Ergebnissen dieser Reisen gehören u.a. wertvolle Sprachproben, z.B. Lauri Kettunen & Lauri Posti, Näytteitä vatjan kielestä (Wotische Sprachproben; 1932), Lauri Kettunen & Paavo Siro, Näytteitä vepsän murteista (Wepsische Dialektproben; 1935), livische Sprachproben in Kettunens Arbeit »Untersuchungen über die livische sprache I.« (1925) sowie die Sprachproben in der gemeinsam mit Heikki Ojansuu, Juho Kujola und Jalo Kalima veröffentlichten Sammlung »Lyydiläisiä kielennäytteitä« (Lüdische Sprachproben) (1934).